

העלייה הגדולה של שנות החמישים: כמה הרהורים בפרספקטיבה היסטורית *

א.

קליטת העלייה מהווה נקודת מפנה בהתפתחות החברה הישראלית הן בשל היקפה, הן בשל הקצב שלה והן בשל גוון האוכלוסיה שהגיעה במסגרתה. בעשור הראשון לקיום המדינה הגיעו לארץ קרוב למיליון עולים לעומת 650,000 תושבים שהיו בישראל ביום הקמת המדינה. קצב העלייה היה בשיאו בשנים 1949–1951. כתוצאה מכך הייתה אוכלוסיית ישראל כבר בסוף 1952 כפולה ממספר התושבים ב־1948.

העלייה של שנות החמישים היתה שונה מהעלייה של שנות השלושים והארבעים גם מבחינת ארצות-המוצא. בעוד שבעלייה של שנות השלושים והארבעים היה משקל מכריע ליוצאי מזרח ומרכז אירופה הייתה עליית שנות החמישים הטרוגנית יותר – כמחציתה יוצאי אירופה וכמחציתה יוצאי ארצות האיסלאם (ראה לוח מס' 1). בעשור הראשון, או ביתר דיוק ממאי 1948 ועד סוף שנת 1959 הגיעו לארץ כמיליון עולים. העולים הגיעו בשני גלים. הראשון – בשנים 1948–1951. הוא מנה כ־700,000 נפש בקרוב ובכך הוכפלה ויותר האוכלוסיה היהודית. שיאו של גל זה היה בשנת 1949, שנה בה הגיעו כ־240,000 נפש, מחציתם של העולים היה ממזרח אירופה. הם כללו את יושבי המחנות בקפריסין ואת יושבי מחנות העקורים באירופה וכן את יהודי בולגריה ויוגוסלביה. המחצית האחרת באה מכמה ארצות באסיה ובאפריקה, בעיקר עיראק ותימן.¹ בין השנים 1952–1954 הידלדל מאוד זרם העולים. נקודת השפל היתה במחצית הראשונה של שנת 1953. בתקופה זו אף עלה מספר היורדים

* מאמר זה הוא חלק מעובד מפרק לספר מאת דן הורביץ ומושה ליסק העומד להתפרסם בקרוב.

1. ראה להלן לוח מס' 1.

מהארץ מהעולים אליה. בין היורדים בלטו יוצאי מרוקו וכן עולים חדשים ממזרח וממרכז אירופה. בשנת 1955 התחדש זרם העלייה. מימדיו היו קטנים יותר והוא נמשך עד סוף שנת 1957. בתקופה זו הגיעו כ־165,000 עולים. רוב העולים הגיעו מצפון אפריקה בעיקר ממרוקו. מיעוטם מרומניה ומהונגריה. וכן יהודים פולנים ששהו בכרית־המועצות בתקופת מלחמת העולם השנייה והורשו לצאת דרך פולין. בשנתיים, שבין 1958–1959, שוב הצטמצמה העלייה ולא עלתה על כ־25,000 לשנה. בשנת 1961 גדל שוב היקף העלייה ובשנתיים אלה הגיעו לארץ קרוב לארבעים אלף יוצאי אירופה וקרוב לשבעים אלף יוצאי אסיה־אפריקה.

שנת 1951 היוותה אפוא נקודת מפנה. זו השנה שבה בפעם הראשונה מאז חידוש העלויות לארץ־ישראל בסוף המאה התשע עשרה הפכו ילידי אירופה למיעוט בקרב העולים. לאחר תקופת מעבר של שנה אחת בלבד בה תפסו העולים מאסיה את המקום הראשון עברה הבכורה בשנת 1952, ליוצאי אפריקה שהיוו את הקבוצה הגדולה ביותר בין עולי שנות החמישים. השינויים בהרכב ארצות המוצא של העולים משקפים את המהפכה הדמוגרפית הגדולה שהתרחשה בשנים אלה בחברה הישראלית. לשינויים אלה פנים רבות. החשובים שבהם היו שינויים מרחיקי לכת בגודל הממוצע של המשפחות כתוצאה מעלייה ניכרת ביותר באחוז המשפחות מרובות־הילדים ובעקבות כך שינויים בהרכב הגיל של העולים – ריבוי פעוטות וילדים מכאן וקשישים מכאן. לכך היו השלכות משמעותיות על היקף ההשתתפות בכוח־העבודה. במילים אחרות, ירידה בחלקם של המפרנסים וגידול באחוז התלויים בהם.²

על הקשיים שנבעו מהרכב הגילים של העולים נוספו קשיים שנבעו ממצב בריאותם. מספר החולים הכרוניים והנכים בני כל הגילים ובמיוחד בקרב הקשישים הגיעו למימדים כה גדולים עד ששירותי הבריאות עמדו עד מהרה בפני התמוטטות. מעולם לא נתקל היישוב היהודי בבעיות בריאות אמבולטוריות ואישפוזיות בהיקף ובחריפות כה גדולה כמו בראשית שנות החמישים. בשבע השנים הראשונות הגיע על־פי נתונים רשמיים אחוז העולים שכושר עבודתם היה מוגבל מאוד ל־15% (כ־110,000 מתוך 745,000), כמחציתם חולים כרוניים שלא יכלו להשתלב ולו גם בצורה חלקית בשוק־העבודה.³ אוכלוסיה זו הפכה ברבות השנים לגרעין קשה של אוכלוסיית המצוקה בישראל. הצירוף של פיגור בהכנת התשתית המשקית הדרושה להשתלבותם וקשיי ההתמודדות של מוסדות הבריאות והסעד עם היקף התחלואה בקרב העולים הניע את המופקדים על

2. M. Sikron, *Immigration to Israel, 1948-1953*, Jerusalem, Falk Project for Economic Research in Israel and Central Bureau of Statistic, Special Series No. 60, ch. 9.

3. דרין־דרבקין, שיכון וקליטה בישראל, תש"ח-תש"ט, תל אביב תשט"ו, עמ' 120.

הקליטה לאימוץ מדיניות של ברירה בקליטה התעסוקתית, בקרב המועמדים לעלייה. לאחר לבטים ומחלוקות פוליטיות הונהגה סלקציה על בסיס של כושר בריאותי, כושר תפקוד וגילו של המפרנס הראשי במשפחה. אולם לא ניתן היה להחיל עקרון זה על עליות הצלה כדוגמת העליות מעיראק ותימן ולפיכך הוא הופעל בעיקר לגבי העולים מצפון אפריקה ואיראן. עקרון זה הנחה את מדיניות התעסוקה במשק תקופה קצרה בלבד וזנחה למעשה, כתוצאה מצמצום במימדי העלייה ומלחצים של משפחות המועמדים שנפגעו מהסלקציה.⁴

היקף העלייה וקצבה גרמו לכך שלעיתים עברו שנים בין בואם של העולים לבין קליטתם בתעסוקה, בשיכון ובהבטחת שירותים ציבוריים. פער זה גרם לכך, שמאות אלפי אנשים היו נתונים במצב של ארעיות מבחינת מגורים, תעסוקה וניתוק מהתרבות ומהחברה הישראלית הוותיקה. אוכלוסיה זו חיה במעין מובלעות אקולוגיות וחברתיות-תרבותיות שנקודות המפגש ביניהן ובין האוכלוסיה הוותיקה היו מצומצמות ומתווכות ברובן על-ידי המגנגונים הקולטים. אוכלוסיה זו היתה מורכבת ברובה מעולי ארצות האיסלאם. גל העלייה הראשון של יוצאי אירופה שהגיע בשנים 1948-1949 נקלט בערים הערביות הנטושות ובשכונות הנטושות של הערים המערבות, והיה הראשון בתור, לצורך הקליטה התעסוקתית. העולים שהגיעו בתקופה מאוחרת יותר הועברו תחילה למחנות עולים שתושביהם היו סמוכים על שולחן הקולטים מבחינת כלכלתם והבטחת שירותי בריאות וחינוך. מאוחר יותר הועברו העולים למעברות, שגם הן היו בחזקת מגורים זמניים, ותושביהן התפרנסו בעיקר ממכסה של ימי עבודה ("עבודת-דחק") שמומנו מתקציבים ציבוריים. הפער בזמן, בין העלייה לקליטת הקבע של העולים במגורים ובתעסוקה, הכביד על המוסדות הקולטים שהיו חייבים לשאת בעול פרנסת העולים והבטחת השירותים בעבורם בתנאים של מחסור חמור בהון. מעמסה זו גרמה לכך שתהליכי קליטת הקבע של העולים היקנו עדיפות לקצב הקליטה על איכות הקליטה. תהליך חיסול המעברות לבש אופי של בניית יחידות דיור סטנדרטיות קטנות באיכות בנייה נמוכה. לצורך קליטתם של העולים בתעסוקה הוקמו מפעלים עתירי כוח עבודה שהבטיחו שכר מינימלי בעבודות בלתי מקצועיות וללא אפיקי-קידום מקצועיים. דוגמה בולטת לכך הם מפעלי הטקסטיל בעיירות הפיתוח, שהוקמו במחצית השנייה של שנות החמישים. גם בתחום החינוך היתה הדאגה העיקרית מופנית להגשמתו של חוק חינוך-חובה שהבטיח מינימום שנות לימוד לכלל ילדי ישראל. פחות תשומת-לב הוקדשה לחינוך העל-יסודי ובחינוך היסודי עצמו נוצרו פערים בולטים בין איכות ההוראה באזורים המאוכלסים באוכלוסיה הוותיקה לבין איכות ההוראה בישובי פיתוח ובפרברים של הערים הגדולות

4. מ. ליסק, "דימויי עולים - סטריאוטיפים ותיוג בתקופת העלייה הגדולה", קתדרה, 43, מרץ 1987 (להלן: מ. ליסק, דמויי עולים), עמ' 138-139.

המאוכלסים על-ידי עולים חדשים. בצורה זו הובטחה אומנם קליטתם של העולים במגורים, בתעסוקה ובמערכת החינוך אך הם נדחקו לתחתית הסולם הריבודי.⁵

ב.

האילוצים בהם פעל המימסד הקולט והשתקפותם במדיניותו לא היו הגורמים היחידים שקבעו את טיב הקליטה ואת השתזרות העולים במבנה הריבודי בישראל ואת מיקומם על הציר מרכז-פריפריה. גורמים חשובים לא פחות היו המטען התרבותי, ההשכלתי, המקצועי והתכונות הדמוגרפיות שהביאו עימם העולים ויכולתם לעשות בו שימוש לצורך השתלבות חברתית, תרבותית, פוליטית ותעסוקתית. קבוצות עולים שונות הביאו עימם נכסים תרבותיים, השכלתיים ומקצועיים שונים. בצד השוני בין יוצאי אירופה ליוצאי ארצות האיסלאם היו קיימים גם הבדלים בולטים בין יוצאי ארצות שונות בכל אחת משתי הקבוצות. נתוני המוצא של יוצאי עיראק היו בדרך כלל טובים יותר מנתוני המוצא של יוצאי מרוקו. גם בקרב יוצאי ארצות מוצא אלה עצמם נתגלו הבדלים בכושר ההסתגלות בין יוצאי מחוזות שונים, כדוגמת השוני בין תושבי הערים הגדולות/במרוקו לבין יוצאי הרי האטלס בארץ זו. לתכונות שהביאו העולים מארצות המוצא היו כאמור כמה פנים: הפן הראשון שניתן להגדירו כתכונות דמוגרפיות כולל גיל, גודל המשפחה, הכשרה מקצועית והשכלה פורמלית: הפן השני שניתן להגדירו כתכונות תרבותיות מתייחס לדפוסי-תרבות שונה ליקשור אותו בדרך כלל במושג "מודרניות"; יזמות, תושיה ונכונות לדחיית סיפוקים שהיא תנאי למאמץ ממושך בהווה לצורך הישג אישי בעתיד – הפן השלישי מתבטא בנכסים אישיים המאפשרים נגישות נוחה למימסד הישראלי – שפת דיבור משותפת וסגנון התנהגות דומה, וכן קשרים אישיים בלתי-אמצעיים שמקורם ברשתות חברתיות המבוססות על ארצות-מוצא. פן זה מכונה בלשון העממית הישראלית "פרוטקציה". נסיון קליטתם בעיירות הפיתוח של עולי מרוקו מזה ועולי רומניה מזה מלמד על השפעת גורמים אלו. שתי הקבוצות היוו את הגרעין הראשון של האוכלוסיה בעיירות הפיתוח הראשונות שהוקמו בשנות החמישים. אולם תוך שנים מספר מצאו הרוב המכריע של עולי רומניה והחלק המוביל של עולי מרוקו את דרכם החוצה מעיירות הפיתוח

5. עדות על איכות המורים מעיר פיתוח אחת – באר שבע, ראה א. סימון, "על מבנה החינוך בעיר עולים אחת", מגמות, כרך 3, 3, יולי 1953, עמ' 387-388; א. סימון, "קליטה חינוכית בנגב: קטעי עדות", ש. דשן (עורך), מחצית האומה, רמת-גן תשמ"ו.

על הקשר בין מקום מגורים לבין ההזדמנות למוביליות חברתית ראה: V. Kraus & D. Weintraub, "Community Structure and the Status Attainment Process of the Jewish Population in Israel", *Zeitschrift fuer Sociologie*, Vol. 10, No. 4, Oktober 1981, pp. 364-378.

ונקלטו במגורים ובתעסוקה במרכזים העירוניים הגדולים שבמרכז הארץ. כתוצאה מכך נשארה בדרך כלל בעיירות הפיתוח אוכלוסיה שנתונה הדמוגרפיים והמקצועיים, וכן נכסיה התרבותיים וקשריה החברתיים פגעו בסיכויי המוביליות החברתית והתעסוקתית שלה. אוכלוסיה זו היתה מורכבת ברובה הגדול מיוצאי מרוקו.

השוני במטען התרבותי שבין יוצאי אירופה ליוצאי ארצות האיסלאם, והשוני בין ערכים המסורתיים של חלק גדול מעולי ארצות האיסלאם לבין הערכים הדומיננטיים בחברה הישראלית, העמידו בפני הקולטים והנקלטים כאחד את הדילמה בין גישה של "כור ההיתוך" לבין שימור הפלורליזם.⁶ הבעיה של מיזוג תרבותי היא בעיה של כל חברה קולטת הגירה והיא הייתה קיימת כבר בתקופת היישוב. אולם, עד לראשית שנות החמישים לא הגיעו לארץ עולים במספר כה גדול המתחלקים כמעט שווה בשווה על-פי הבחינה הדיכוטומית בין יוצאי אירופה ליוצאי ארצות האיסלאם. יתר על כן, בתקופת היישוב כאשר העלייה ברובה הגדול היתה פרי הכרעה וולונטרית של העולים, הרי התביעה להסתגלות לדפוסי התרבות הארץ-ישראלית המתהווה נתפסה כמובנת מאליה, והעולים עצמם ביקשו להשתתף השתתפות אקטיבית בעיצובו של אורח-החיים הארץ-ישראלי. יוצאת מכלל זה הייתה העלייה מגרמניה, באמצע שנות השלושים, שנאנסה לעזוב את גרמניה בעקבות עליית היטלר לשלטון. עלייה זו התקשתה להסתגל לאקלים התרבותי ששרר ביישוב, שנתפס על-ידי עולי גרמניה כמייצג את תרבותם של יהודי מזרח אירופה שנחשבו בעיניהם לנחותים מהם מבחינה תרבותית. היה עליהם איפוא להסתגל לדומיננטיות פוליטית וחברתית של ציבור שהם ראו את עצמם עדיפים עליו מבחינת כישוריהם, השכלתם ודפוסי התרבות שלהם. אולם בהיותם בעלי כישורים מקצועיים והשכלתיים גבוהים מצאו להם יוצאי גרמניה אפיקי פעילות כלכלית ותרבותית שלא היו מפותחים עד לבואם – בנקאות, תעשייה, אמנות ומדע.⁷

אפיקים אלה שסייעו להתגבר על ניכור תרבותי בדרך של מסלולים אלטרנטיביים, בעלי אופי אליטיסטי, היו סגורים בפני יוצאי ארצות האיסלאם שהגיעו לישראל אחר הקמת המדינה. גם ההשתלבות ברבדים העממיים של התרבות "הארץ-ישראלית" הייתה קשה עליהם, כגון מוסיקה וריקוד ישראליים, אם משום שהיו בעלי טעם תרבותי שונה ואם משום מיעוט מצביי-המפגש בינם לבין

6. מ. ליסק, דימויי עולים, עמ' 137-144; ש.נ. אייזנשטדט "קליטת עלייה, מיזוג גלויות ובעיות הטרנספורמציה של החברה הישראלית", קתדרה, 43, מרץ 1987, עמ' 6-13; ראה גם דברי י.ש. שובל, ש.נ. אייזנשטדט ונ. רוטנשטרייך בדיון המסכם, שם, עמ' 180-191.

7. על תרומת יהודי גרמניה ראה, מ. גטר, "העלייה הגרמנית בשנים 1933-1939: קליטה חברתית-כלכלית מול קליטה חברתית-תרבותית", קתדרה, 12, יולי 1979, עמ' 125-147; ג. שוקן, יהודי גרמניה בישראל, הארץ, 19.6.70.

הוותיקים שמקורו בניתוק אקולוגי וחברתי. יתר על כן, גם אילו בקשו העולים החדשים לבחור בהשתלבות המלאה בתרבות הדומיננטית לא היתה בחירה כזו פותחת בפניהם אפיקי-מוביליות שיאפשרו להם להחליץ ממצב של נחיתות ריבונית. חסרו להם המטען ההשכלתי במונחים של שנות לימוד, דפוסית-תרבות הנדרשים בתהליכי סוציאליזציה כדוגמת הנכונות לדחיית סיפוקים והפנמת נורמות תרבותיות שסוציולוגים בשנות השישים נטו להגדירם כ"תסמונת האדם ההישגי"⁸. האופי הפטרנליסטי של דפוס הקליטה לא עודד גם הוא את השאיפה להסתגל לחברה הדומיננטית. דפוס התרבות הישראלית המתהווה נצטיירו בעיני העולים לא כמייצגים של ערכים אוניברסאליים אלא כביטויי המורשה התרבותית האשכנזית.⁹

כך נוצר פרדוקס: בעוד שמעצבי אורח-החיים הארץ-ישראלי, ובראש וראשונה מטפחי סגנון-החיים ואוריינטציות ערכיות המזוהים עם תנועת העבודה הישראלית, ראו בתרבותם ביטוי למימוש המהפכה הציונית של שלילת הגולה, ראו עולי יוצאי ארצות האיסלאם בכל אלה נחלה בלעדית של יוצאי אירופה. בהיותם רובם בעלי רקע מסורתי היה המימד של שלילת הגולה, והנימות האנטי-מסורתיות הנלוות אליו, זר להם. כך, למשל, לא הבחינו המגדירים את התרבות הדומיננטית כ"אשכנזית", בכך, שההכרעה התרבותית הבולטת ביותר של מעצבי-התרבות הארץ-ישראלית היתה העדפת המבטא העברי-ספרדי. בכך בטאו את רצונם להנתק מהמורשת הגלותית ממזרח אירופה, שאחד מביטוייה היה הדיבור בהברה אשכנזית. מכאן נבין מדוע התקשו בני הנוער הארץ-ישראלי לעכל את שירת משוררי התחיה במזרח אירופה, שנכתבו בהברה אשכנזית, יותר מאשר את משוררי ספרד מימי הביניים.

הלך הרוח של שלילת הגולה, חתירה למהפיכה תרבותית בארץ-ישראל ויצירת "אדם ישראלי חדש" הזינו במידה רבה את הגישה הפטרנליסטית לקליטת העלייה שהשתקפה במדיניות "כור ההיתוך". בשלב מאוחר יותר של קליטת העלייה כאשר ניונחה, משיקולים אופרטיביים, גישת "כור ההיתוך" נשארה בעיקרה האמונה בעדיפותה הערכית של התרבות "הארץ-ישראלית החדשה" ששלילת הגלותיות במרכזה. זניחתה של מדיניות "כור ההיתוך" לא נבעה משיקולים אידיאולוגיים אלא מגישה פרגמטית שהכירה בכך שעימות חזיתי עם המסורות התרבותיות ה"גלותיות" של עולי ארצות המזרח מכבידה על השתלבותם יותר מאשר מקילה עליהם. הכרה זו קנתה לה מהלכים, בראש

8. D. McClelland, *The Achieving Society*, Princeton, Van Nostrand 1961, ch. 2.

9. על טיעונים מעין אלה ראה י. בר-משה, יציאת עיראק וזכרונות משנים 1950-1945, ירושלים (הוצאת ועד עדת הספרדים בירושלים), 1977, עמ' 363; ש. סבירסקי, לא נחשלים אלא מנוחשלים, חיפה 1981, עמ' 324-329.

וראשונה, במימסד הפוליטי בעיקר בשל צרכי הגיוס הפוליטי-מפלגתי.¹⁰ המפלגות הפוליטיות וכן תנועות חברתיות בעלות גוון פוליטי כתנועת-המושבים שקלטו עולים מארצות האיסלאם גילו שהאסטרטגיה של עימות תרבותי גורמת התנגדות ואפילו דחיה. יתר על כן, בקרב החברה הישראלית עצמה, לרבות המימסד הפוליטי שלה, לא שררה הסכמה לגבי הדגם התרבותי שאותו אמורים העולים לאמץ. החוגים הדתיים במדינת ישראל לא היו שותפים למגמת החילון שהייתה כרוכה בדגם התרבותי ששם את הדגש על שלילת הגלותיות. חוגים אלה ראו בעין יפה את המישקעים המסורתיים שהביאו העולים מארצות מוצאם. עם זאת, הייתה קיימת נימה פטרנליסטית חריפה גם בגישתם של החוגים הדתיים האשכנזים. חוגים אלה ראו במסורת הדתית האשכנזית על ביטוייה ההלכתיים, הטכסיים והאינטלקטואליים את דרך המלך של היהדות ואילו המורשת הדתית של יהודי המזרח נתפסה בעיקרה כרדודה יותר. יהודי המזרח לעומת זאת ראו במסורתם הדתית ביטוי ליהדות אותנטית שלימה. כתוצאה מכל אלה נוצר בישראל פלורליזם תרבותי שלא נבע, לפחות בתחילתו, מתודעת שוויון ערך תרבותי אלא מניכור שמקורו בסטריאוטיפים הדדיים. ברבות השנים חלו תמורות כפן התרבותי של הבעיה העדתית. שלוש תמורות בולטות בהקשר זה:

א. בדור השני חל טשטוש בהבחנות בין יוצאי ארצות מוצא שונות בקרב אשכנזים מזה ובקרב מזרחיים מזה ולעומת זאת גברה הנטיה להדגיש את ההבחנה הדיכוטומית בין אשכנזים ומזרחיים. להבחנה זו הייתה, בשנות החמישים, משמעות מוגבלת שכן הרוב המכריע של העולים החדשים יוצאי ארצות האיסלאם חברו יחד, מרצונם או שלא מרצונם, עם התושבים האשכנזים הוותיקים והחדשים בתמיכתם במפלגות לא-עדתיות כמפא"י והמפד"ל. רק הוותיקים שבין יוצאי ארצות המזרח בקשו להמשיך, וללא הצלחה, במסורת היישובית שבה רבו הרשימות העדתיות לאסיפות הנבחרים. לעומת זאת קיבלה, בשנות השבעים והשמונים, ההבחנה הדיכוטומית בין אשכנזים ומזרחים משמעות פוליטית מחודשת ובעלת עוצמה גדולה, כאשר סמלי זהות עדתית הפכו למנופי גיוס פוליטי לאו דווקא על-ידי מפלגות עדתיות אלא בידי מפלגה לא-עדתית במהותה כמפלגת "הליכוד".

ב. התפתחה מגמה מוסדית, שלא הרחיקה לכת, של טיפוח "מורשת יהדות המזרח". בהשראת גורמים פוליטיים הופנו משאבים לריכוז מורשה זו ולהקנייתה לתלמידים באמצעות תוכניות לימודים. הקושי שבו נתקל הטיפוח המימסדי של מורשת יהדות המזרח נבע מתקופת השפל שפקדה תרבות זו לאחר תקופת השיא של "תור הזהב" והתקופה שלאחר גירוש ספרד. לפיכך לא ננקטו בהתייחסות לטיפוח של מורשת עדות המזרח במאות ה-19 וה-20 אותם קניימיה

של ברירה איכותית שננקטו לגבי מורשת יהודי אירופה. כתוצאה מכך הודגשו בתוכניות הלימודים יותר מרכיבים פולקלוריסטיים של המורשת התרבותית מאשר יצירות תרבות אליטיסטיות.¹¹

ג. בהשפעת התפוצה האוניברסאלית של תרבות המערב חלו תהליכי התדמות והתקרבות תרבותית בקרב בני הדור השני של יוצאי אירופה ויוצאי המזרח. דפוסי הצריכה התרבותית והשימוש בפנאי, בהשפעת הקולנוע, הטלוויזיה, תרבות הפופ ופולחן הספורט, יצרו אפיק תרבותי משותף, שהפכו את הבדלי המשקעים התרבותיים פחות רלוונטיים ליחסי הגומלין החברתיים בין הקבוצות. התעוררות תודעת הייחוד התרבותי של עדות המזרח חלה דווקא בתקופה בה הצטמצמה המשמעות של הפלורליזם התרבותי בהקשר של סגנון חיים והתנהגות.¹²

הפן השלישי של הנתונים האישיים והקבוצתיים, שהשפיעו על השתלבותם של העולים במבנה הריבוי של ישראל ועל מיקומם בציר מרכז-פריפריה, התבטא בהבדלים שבין הרשתות החברתיות של יוצאי אירופה לעומת יוצאי ארצות האיסלאם. ההבדלים הללו התבטאו במידת הנגישות הדיפרנציאלית הראשונית של שתי קבוצות העולים למימסד הישראלי. בישראל של שנות החמישים, שררה תרבות מינהלית שמקורה בתקופת היישוב שנשענה פחות על כללי משחק אוניברסליים ויותר על יחסים וקשרים פרטיקולריסטיים בין מוסדות ולקוחותיהם. יחסים וקשרים אלה היו מבוססים על שייכות תנועתית, ותק, לשון משותפת והיכרויות אישיות על רקע משפחתי, עיר מוצא וכדומה. בכל אלה הייתה לעולים החדשים יוצאי אירופה עדיפות על העולים החדשים יוצאי המזרח, שכן הרשתות החברתיות שלהם היו שזורות יותר ברשתות החברתיות של היישוב הוותיק. בגלל העדר רשתות כאלה היו יוצאי ארצות המזרח תלויים יותר במימסד הבירוקרטי שהתרחב במידה ניכרת בתקופה זו ושבחלקו עסק

11. ראה למשל, מ. אביטול, "השפעת המערכת הפוליטית על חקר מורשת יהדות המזרח",

נ. כהן וא. אחימאיר (עורכות), כיוונים חדשים לחקר הבעיה העדתית, מחקרי מכון ירושלים לחקר ישראל, 8, עמ' 67-70.

12. במחקרים שנערכו בסוגיית הצריכה של הזמן הפנוי נתגלה שלמשתנה ההשכלה יש השפעה רבה יותר מאשר למשתנה של המוצא האתני. כשאין מחזיקים קבוע משתנה זה הרי ההבדלים הבין-עדתיים בצריכת הזמן הפנוי הם משמעותיים. ראה: א. כץ, ומ. גורביץ, תרבות הפנאי בישראל, תל-אביב 1973, עמ' 101-103. יש לציין עם זאת, את קיומם של חוגים המורכבים בעיקר מיוצרים ואומנים מבני עדות המזרח אשר מבכרים לרומם את הסגולות הייחודיות של היצירה התרבותית המזרחית ואף להקנות לה אזהדים בקרב הציבור הרחב. הדבר בולט במיוחד בתחום המוסיקה המזרחית. המלחינים והזמרים של גוון מוסיקלי זה נאבקו במשך תקופה ארוכה ברשות היידור לקבלת לגיטימציה וסטטוס שווה-ערך ליצירותיהם. על השינוי במוסיקה המזרחית בישראל ראה א. שילוח וא. כהן "דינמיקת השינוי במוסיקה של עדות המזרח בישראל", פעמים, מס' 12, 1982, עמ' 3-26.

במישרין בקליטת העלייה.¹³ מאחר שהמיסד הביורוקרטי בשנות החמישים היה מושתת על עקרון "המפתח המפלגתי" הפכו אפיקי הנגישות המפלגתיים למימסד לתחליף חלקי לאפיקי נגישות אישיים. מנקודת ראות זו הייתה הפוליטיזציה של המנגנונים לעזר לעולים שכן היא איפשרה להם להשתזר בפרטיקולריזם המפלגתי ואילו הדפוליטיזציה של המנגנונים הציבוריים שחלה ברבות השנים שללה מהם אפיקי נגישות אל הביורוקרטיה הממלכתית. מאידך גיסא, התפתחות מנגנונים אוניברסליים של הקצאת משאבים הקטינה את השפעת נחיתותם היחסית מנקודת הראות של הרכב הרשתות החברתיות שלהם.

ג.

בעיות ההשתלבות של עולי שנות החמישים, ובמיוחד של יוצאי ארצות המזרח בחברה הישראלית לא היתה רק בעייתם של העולים עצמם. היא הייתה גם בעייתו של המימסד שגל העלייה הציב בפניו דילמות שהבולטת ביניהן היתה הבריירה שבין מדיניות המבקשת לנקוט אינטגרציה מהירה ככל האפשר לבין מדיניות המכירה בפלורליזם התרבותי ומשלימה אתו. דילמה זו בלטה בעיקר בשני תחומי מוסדיים – הפוליטי והחינוכי. התחום הפוליטי היה הראשון שבו ניזנחה הגישה של "כור ההיתוך" בביטוייה הקיצוניים. אומנם ההתנגדות למפלגות עדתיות נשארה נחלת האליטה הפוליטית של מפלגות השלטון והאופוזיציה כאחד, אך מפלגות אלה עצמן לא נמנעו ממניפולציה של זיקות למסגרות מסורתיות-עדתיות לצורך גיוס פוליטי.¹⁴ במישור המקומי נעזרו המפלגות ברשתות משפחתיות (חמולות) ורשתות חברתיות אקולוגיות, בעלות גוון עדתי, כדי לצרף את העולים אל שורותיהן או לפחות להביאם אל הקלפי בימי הבחירות.¹⁵ ראשי בתי-אב ונכבדים מקומיים הופעלו על-ידי מנגנונים מפלגתיים ולעיתים אף השתזרו בהם בעזרת חלוקת טובות-הנאה והפכו למתווכים בין המפלגות לבין ציבור העולים. בשלב מאוחר יותר אף נפתחו בפני פעילים עדתיים של המפלגות צינורות לתפקידים פוליטיים אף מעבר לדרג המקומי, למשל בכנסת ובמוסדות ההסתדרות המרכזיים.¹⁶ המפלגות שבקואלי-

13. בתלות זו דנו חוקרים רבים ראה למשל: ש.נ. אייזנשטדט, החברה הישראלית, רקע, התפתחות ובעיות, ירושלים 1957, עמ' 151-156.

14. ח. הרצוג, עדתיות פוליטית, דימוי מול מציאות, תל אביב תשמ"ו. M. Lissak, "Continuity and Change in the voting patterns of oriental Jews", in A. Arian (ed.), *The 1969 Israeli Election*, Jerusalem, pp. 264-277.

15. S. A. Deshen, *Immigrant Voters in Israel*, Manchester 1970, pp. 80-126.

16. על תהליכי הסינון הראשונים ומסלולי הגיוס של העסקנים הפוליטיים המקומיים, ראה, י. עצמון, מוביליות פוליטית ויוצג – מפלגת העבודה הישראלית, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה באוניברסיטה העברית, תשל"ה.

ציה זכו בדרך כלל בשיתוף הפעולה של דור ההנהגה המסורתית של עולי ארצות-האיסלאם, כך שצעירים שביקשו להשתלב במערכת הפוליטית מצאו את עמדות המנהיגות תפוסות. לפיכך פנו לעיתים קרובות למפלגות אופוזיציה ובראש וראשונה למפלגת האפוזיציה המרכזית – "חרות" – שכוח המשיכה שלה הסתייע גם בתחושת קיפוח חברתי, שמקורה בתהליכי קליטה של שנות החמישים ובביקורת על סתגלנותה של ההנהגה העדתית המסורתית.

בצד התמיכה הגוברת באופוזיציה התבטאה המחאה החברתית-עדתית גם בגילויים, לעיתים אלימים, של פוליטיקה חוץ-פרלמנטרית. הבולטים בין גילויים אלה היו אירועי ואדי סאליב בחיפה ב-1959 והופעת "הפנתרים השחורים" בראשית שנות השבעים. העימותים בין המשטרה והמפגינים בחיפה לאחר התקרית שבה נפצע איש ואדי סאליב על-ידי שוטרים היו ספונטניות יותר מאשר מאורגנות ולפיכך לא היה להם המשך.¹⁷ עם זאת ראוי לציון העובדה שהמנהיג המקומי שעלה על רקע האירועים הצליח כמעט להבחר לכנסת ברשימה עדתית בבחירות 1959.¹⁸ השפעה אחרת של אירועי ואדי סאליב על בחירות אלה ניכרה בגידול שחל בהצבעה עבור תנועת החרות בריכוזי העולים מצפון אפריקה. הופעת תנועת הפנתרים ב-1970 היתה שונה מאירועי ואדי סאליב בכך שלא הייתה תוצאה של אירוע חד-פעמי אלא פרי תחושת קיפוח ממושכת של בני הדור השני של יוצאי צפון-אפריקה. תנועה זו התמידה בפעולתה במשך שלוש שנים. הדאגה מביטוי אלקטוראלי עקב פעילות זו הביאה להגדלה ניכרת של תקציבי השיכון, הרווחה והחינוך, מתוך חשש לתוצאות

החברתיות והפוליטיות של התפשטות גילויי המחאה החברתית-עדתית.¹⁹ המשבר של מלחמת יום הכיפורים העמיד בצל את המתח הבין-עדתי ובבחירות לכנסת שהתקיימו כחודש לאחר המלחמה לא עלה בידי הפנתרים

17. באשר ל"אירועי ואדי סאליב" ראה, דין וחשבון של ועדת החקירה הציבורית לעניין מאורעות 9.7.59 בוואדי סאליב, חיפה, הוגשה לממשלת ישראל ב-15.8.59.

באשר להופעת "הפנתרים השחורים" ראה: E. Cohen, "The Black Panters and Is-raeli Society", *Jewish Journal of Sociology*, vol. XIV, No. 1, June 1972, pp. 93-109; על עליות וירידות במחאה העדתית ראה: ז. בן-סירא, הזדהות מנוכרת בחברה הישראלית היהודית, ירושלים, 1988, עמ' 6-11. ראה גם: E. Etzioni-Halevy, "Patterns of Conflict Generation and Conflict Absorption": The Cases of Israeli Labor and Ethnic Conflicts", in E. Krausz (ed.), *Studies of Israeli Society*, vol. 1, New Brunswick, 1980, pp. 221-254.

18. האיש המרכזי באירוע ואדי סאליב, דוד בן הרוש, עמד בראש רשימה עצמאית לבחירות לכנסת הרביעית ב-1959 (ליכוד יוצאי צפון אפריקה). רשימתו זכתה ב-8,191 קולות, 0.8% מהקולות הכשרים, ובכך לא עברה את אחוז החסימה (1%).

19. המוסד לביטוח לאומי, סקירה שנתית, 1981, עמ' 183-198; ראה גם Etzioni-Halevi and R. Shapira, *Political Culture in Israel*, New York, London 1977, pp. 122-123.

השחורים לחזור על הצלחתם גם בבחירות לכנסת. לאחר כשלון זה חלה התפוררות בשורות הפנתרים השחורים שכמה ממנהיגיהם הצטרפו למפלגות שמאל אנטי-יממסדיות. פרשת הפנתרים השחורים הייתה יוצאת-דופן בכך שפעיליה היו בדרך כלל אנשי שמאל, ואילו עיקר הביטוי הפוליטי-אלקטוראלי של המחאה העדתית-חברתית התבטאה בהצבעה עבור הליכוד, המזוהה בתודעת הציבור כמפלגת-ימין, על אף ההרכב החברתי של מצביעיו, שמרביתם נמנים על ציבור העובדים השכירים בעלי-ההכנסות הנמוכות. הצבעה זו מלמדת שהרוב המכריע של המצביעים נוטה להצביע עבור מפלגות הטרוגניות מבחינה עדתית. עם זאת, הפך המתאם הגבוה שבין הצבעה עבור חרות ואחר-כך עבור הליכוד לבין מוצא מזרחי, והצבעה עבור מפא"י ואחר כך עבור "המערך", לבין מוצא אשכנזי, לתופעה חוזרת ונשנית.²⁰ תופעה זו מייצגת פרדוקס: הזהויות הפרטיקולריסטיות מצאו להן ביטוי בתחום הפוליטי באוריינטציה על מסגרות פוליטיות אינטגרטיביות בעלות מצע אוניברסלי.

התחום שבו המודעות לקיומה של דילמה בין חתירה לאינטגרציה שתשים קץ לתופעות של התבדלות עדתית-חברתית לבין הנכונות להשלים עם פלורליזם תרבותי הייתה מירבית, הוא תחום המדיניות החינוכית. יתר על כן, במערכת החינוך ניתן היה לתרגם עמדות אידיאולוגיות לכלל מדיניות ביתר קלות מאשר בתחומים אחרים, ואף לערוך ניסויים מבוקרים המאפשרים בחינת מידת הצלחתן של רפורמות חינוכיות להשיג את מטרתיהן. בשלב הראשון של מדיניות הקליטה החינוכית של ילדי העולים נקטה מערכת החינוך במודע במדיניות של אוניפורמיזציה שהתעלמה מהבדלי גוונים תרבותיים ורקע חברתי שהשפיעו על יכולתם של תלמידים להסתגל למסגרת בית-הספר ולקלוט את התכנים המוקנים להם באמצעות תוכנית הלימודים. מדיניות החינוך חתרה להשוואת רמת התשומות בחינוך אם כי התקשתה גם להשיג מטרה זו בשל מחסור במורים בעלי הכשרה מתאימה באזורים פריפריים. לעומת זאת לא נתנו מעצבי המדיניות החינוכית באותה תקופה את דעתם על כך שהשוואה פורמלית של התשומות אין פירושה השוואה בתפוקות וכאשר היא מופעלת לגבי תלמידים בעלי נתונים תרבותיים שונים היא עשויה דווקא להרחיב את הדיפרנציאליות בתפוקות. עד מהרה התברר כי מדיניות זו מביאה לכך שבוגרי שמונה שנות לימוד נשארו לעיתים קרובות בחזקת "אנלפבתים פונקציונליים" המתקשים בהבנת הנקרא ובכתיבה.

20. א. אריאן, פוליטיקה ומשטר בישראל, תל אביב 1985, עמ' 227-231; א. דיסקין, בחירות ובוחרים בישראל, תל אביב, ירושלים 1988; A. Diskin, "The Jewish Ethnic Vote: the Demographic Myth", *The Jerusalem Quarterly*, No. 35, 1985, pp. 53-60.
 ב. שמיר וא. אריאן, "הצבעה עדתית בבחירות 1981", מדינה ממשל ויחסים בינלאומיים, מס' 19-20, אביב השמ"ב, עמ' 88-104.

ההכרה בכשלון המדיניות החינוכית בהשגת מטרותיה הביא לשינוי מדיניות, שהתבטא בהקצאת יותר של משאבים לבתי-ספר שתלמידיהם הוגדרו כטעוני טיפוח, מתוך הנחה שההעדפה בתשומות תביא ליתר שוויון בתפוקות. מנקודת הראות של הדילמה בין אינטגרציה לבין ההכרה בפלורליזם תרבותי נטתה גם מדיניות זו להשיג תוצר חינוכי-תרבותי הומוגני, שאינו מושפע מהבדלי תרבויות המוצא. הגישה האינטגרטיבית השתקפה במילות המפתח של המדיניות החינוכית – "טעוני-טיפוח" המטופחים באמצעות "העשרה". במילים אחרות, הדיפרנציאציה התרבותית נתפסה כביטוי של פיגור תרבותי.²¹

ביטוי אחר של קשוי המדיניות השוויונית-פורמלית הייתה נקיטת אמות מידה דיפרנציאליות בברירת תלמידים לבתי-הספר העל-יסודיים. בהקשר זה נקבע כפל נורמות שהתבטא ברמת דרישות נמוכה יותר מתלמידים יוצאי אסיה ואפריקה לצורך התקבלות לבית-ספר תיכוני-עיוני. הסדר זה לא עלה יפה שכן הוא הביא ליצירת ציפיות גבוהות אצל התלמידים שהתקבלו על אף רמת ציונים נמוכה יותר מבלי שהיו בידיהם הכלים המתאימים להתמודדות עם דרישותיו של בית-הספר העל-יסודי העיוני.²² מאוחר יותר הכירה המדיניות החינוכית בקושי שבהשגת שוויון בתפוקות השכלתיות אך ביקשה, עם זאת, להפוך את בית-הספר למכשיר אינטגרטיבי בהקשר של צמצום ההתבדלות החברתית של יוצאי ארצות מוצא שונות. המכנה המשותף של כל שלבי המדיניות החינוכית היה החתירה להקניית מטען חינוכי משותף ליוצאי ארצות שונות. גם כאשר, בעקבות ההכרה בפלורליזם של מסורות תרבותיות, הוכללה מורשת יהדות המזרח בתוכנית הלימודים, היא הוכללה בתוכנית הלימודים של כלל התלמידים בין שהם מזרחיים ובין שהם אשכנזים.

החתירה לאינטגרציה אקולוגית במסגרת בית-הספר ולהאחדת המטען החינוכי ההשכלתי שבית-הספר מקנה משקפת את האופי האוניברסליסטי של החינוך גם כאשר תוכנית הלימודים משקפת הכרה חלקית בפלורליזם של מסורות תרבותיות. הדומיננטיות של הגישה האוניברסלית במדיניות החינוכית משקפת את החתירה של המערכת החינוכית לצמצם את גילויי ההתבדלות העדתית. מגמה זו אינה עולה בדרך כלל בקנה-אחד עם טיפוח של פריטיקולריזם

21. ח. אדלר, "אינטגרציה בבתי-ספר והתפתחויות במערכת החינוך בישראל", י. אמיר, ש. שרון ור. בן-ארי (עורכים), אינטגרציה בחינוך, תל-אביב 1985, עמ' 48-58; ב. אמיר ונ. בלס, "התפתחותה של מדיניות משרד החינוך והתרבות בתחום האינטגרציה החברתית במערכת החינוך שבישראל", שם, עמ' 69-99;

T.R. Horowitz, "An Awareness Without Legitimation, The Israeli Educational Response to Cultural Differences", *Journal of Education Policy*, vol. 3, no. 1., 1986, pp. 1-8.

22. מ. סמילנסקי, "התמודדות מערכת החינוך עם בעיותיהם של טעוני טיפוח", ח. אורמאן (עורך), החינוך בישראל, ירושלים 1973, עמ' 122.

עדתי, ולפיכך השאירה המערכת החינוכית מלאכה זו, במידה שחפצים בה, למסגרות אחרות. במילים אחרות, טיפוח שוני תרבותי במערכת חינוכית אחידה הוא בעייתי לא פחות מהיפוכה של גישה זו שננקטה בארצות שביקשו לקיים אינטגרציה חברתית על פי הנוסחה: שווה אך נפרד. אך עקרון זה של שווה אך נפרד, נוסף להיותו בלתי ניתן להגשמה כפי שמלמד הנסיון של מדינות שניסו לקיימו, הוא גם מנוגד לאתוס הציוני של "קיבוץ גלויות" ובנין אומה בישראל. אומנם דרך זו של הפרדת מסגרות מוסדיות בחינוך וגיוון תכנים, ננקטה במסגרת השסע הדתי-חילוני כאשר נקבעה הפרדה בין חינוך ממלכתי לבין חינוך ממלכתי-דתי. אולם בהקשר זה היא לא נתפסה כמנוגדת לתפיסה של קיבוץ גלויות מאחר שהעקרון המבחין בין שתי המסגרות החינוכיות הוא אידיאולוגי ולא עדתי. הסקטור היחיד בחברה שבו קיימות תופעות של הפרדה עדתית במסגרות חינוכיות הוא הסקטור החרדי. בסקטור זה מצויות ישיבות אשכנזיות שרק מיעוט מבוטל מהתלמידים הם בני עדות המזרח וישיבות וכוללים ספרדיים שכל תלמידיהם בני עדות המזרח.

הגישה האינטגרטיבית האוניברסליסטית של המערכת החינוכית אינה עולה בקנה אחד עם אימוץ גישות פרטיקולריסטית על-ידי מפלגות פוליטיות המבקשות לגייס תמיכה של מזרחיים. לגישות אלה שתי פנים: מצד אחד קידום פוליטי על בסיס עדתי ומצד שני שימוש בסמלים ובמסורות עדתיות פרטיקולריסטיות כמכשיר של גיוס פוליטי. כך נוצר מצב שבו אוריינטציות אוניברסליסטיות שמשמעת מהן חתירה לאינטגרציה בין-עדתית מירבית ואוריינטציות פרטיקולריסטיות המסתייעות לעיתים באידיאולוגיה פלורליסטית משמשות בערבוביה. המגמה הדומיננטית בחברה הישראלית בכל הנוגע להבדלים עדתיים היא אפוא ללא ספק המגמה האינטגרטיבית: ההתבדלות העדתית נמצאת בירידה, מצבי המפגש מתרבים. עם זאת, קיימות עדיין כאמור תופעות של דבקות במסורות תרבותיות פרטיקולריסטיות המבחניות בין יוצאי אירופה ויוצאי ארצות האיסלאם, המשמשות נקודת מוצא ליצירת סטריאוטיפים עדתיים משני הצדדים. תופעות אלה מאיטות את תהליכי האינטגרציה החברתית והתרבותית.

סיכום

החברה הישראלית כחברת מהגרים תחילתה בתנועה חברתית-אידיאולוגית – התנועה הציונית – שהפכה לקהילה בלתי ריבונית ובסופו של התהליך למדינה ריבונית. שני גורמים מרכזיים עיצבו אותה: מאבקים ומלחמות מכאן וגלי עליות מכאן. המאבקים המזוינים עיצבו בעיקר את הגבולות הטריטוריאליים של הגשמת היעדים של התנועה הציונית. גלי העליות עיצבו את הנוף החברתי, התרבותי והפוליטי של היישוב היהודי ולאחר מכן של מדינת ישראל. כמעט כל

המפגשים בין ותיקים ועולים היו רוויי מתח ויסורי קליטה. כך היו המפגשים בין ראשוני "היישוב החדש" בעלייה הראשונה עם אנשי "היישוב הישן", העלייה השנייה עם העלייה הראשונה והעלייה הגרמנית בעלייה החמישית עם "ותיקי" היישוב מהעלייה השלישית והרביעית. כל זאת התרחש למרות המכנה המשותף התרבותי הרחב למדי שהיה קיים בין מרבית העולים למרבית הוותיקים עד 1948.

המפגש בין התושבים הוותיקים לבין העולים מארצות האיסלאם היה שונה בסדר הגודל, לפחות בשנים 1949-1951, אבל במיוחד בהעדר אותו מכנה משותף תרבותי שהיה לעולים בתקופת היישוב. כמות העולים יצרה בעיות חמורות של גיבוש זהות קולקטיבית משותפת מעבר להגדרה הדתית של השתייכות ללאום אחד. המפגש בין הוותיקים שבנו מערכת מוסדית וחברתית מודרנית יחסית לבין העולים מהמזרח שרובם ככולם היו בעלי זיקה חזקה למערכות תרבותיות מסורתיות, לא נעשה על בסיס של יחסים שוויוניים וסימטריים. הנטיה לפטרונות והתביעה לדומיננטיות מצד הקולטים היו מסימניה הבולטים של תקופת העלייה הגדולה של שנות החמישים. יתר על כן, הכורח להעדיף את קצב הקליטה על איכות הוליד, מטבע הדברים, פער גדול בין הקליטה הפיזית-תעסוקתית לבין הקליטה החברתית, התרבותית והפוליטית. בעיצומו של המפגש הבלתי סימטרי הזה בין הוותיקים לעולים נעשו, אם מכורח הנסיבות ואם עקב בורות, אטימות לב, דעות קדומות ודבקות בכללים ביורוקרטיים קטנוניים, שגיאות רבות שפגעו לא פעם בנורמות יסוד של קהילות מסורתיות כגון מעמד האב במשפחה, הדבקות במסורת ובמנהגים יהודיים לוקאליים וכיו"ב. עם זאת, ניתן לומר היום מתוך פרספקטיבה של ארבעים שנה, שלנוכח הנסיבות שבהן התרחש תהליך הקליטה – מלחמות, קשיים כלכליים, העדר תשתית ארגונית לקליטה – הרי סיפור הקליטה של העלייה הגדולה, העלייה הראשונה למניין המדינה, הוא סיפור של הצלחה אם כי לא נעדרים ממנו גם פרקים מכאיבים ומאכזבים.

לוח כמ"1.

העולים לפי ארץ הלידה ושנת העלייה. 1948 עד 1955. באחוזים

1953-1948	1953	1952	1951	1950	1949	1948	ארץ הלידה
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	כל הארצות
35.3	27.8	28.7	59.5	34.4	30.5	5.3	אסיה
5.0	2.6	1.5	0.7	1.4	11.2	4.8	תורכיה
17.8	4.1	4.1	51.3	19.3	0.7	0.0	עיראק
3.9	10.6	17.9	5.4	6.3	0.8	0.1	איראן
6.9	0.8	0.6	0.6	5.4	16.3	0.3	תימן ועדן
1.7	9.7	4.6	1.5	2.0	1.6	0.1	שאר ארצות
15.4	67.3	42.9	11.5	15.2	16.7	9.1	אפריקה
8.0	35.1	32.3	6.5	5.6	7.4	7.6	תוניסיה, אלג'יריה ומרוקו
4.6	2.3	5.1	3.8	5.2	6.1	1.2	לוב
2.8	9.9	5.5	1.2	4.3	3.2	0.3	שאר הארצות
48.6	19.6	26.2	28.6	49.8	52.1	85.1	אירופה
1.2	2.1	0.8	0.4	1.6	1.4	1.3	ברית-המועצות
15.3	3.8	2.7	2.0	15.8	20.2	32.0	פולין
17.4	0.8	15.5	23.1	27.6	5.8	19.6	רומניה
5.4	3.3	1.9	0.7	0.6	8.6	16.8	בולגריה
1.1	0.1	0.4	0.4	0.2	1.1	4.6	יוגוסלביה
1.6	1.8	1.1	0.4	0.8	3.0	2.0	גרמניה ואוסטריה
2.7	0.3	0.4	0.2	0.4	7.6	2.3	צ'כיה
2.1	2.2	0.9	0.7	1.6	2.0	3.9	הונגריה
1.8	5.2	2.5	0.7	1.2	2.4	2.6	שאר הארצות
0.7	5.3	2.2	0.4	0.6	0.6	0.5	אמריקה ואוקיאניה
0.2	0.7	0.4	0.1	0.2	0.2	0.3	ארצות-הברית
0.5	4.6	1.8	0.3	0.4	0.4	0.2	שאר הארצות

מקור: מ. סיקרון, העלייה לישראל, לוח A33 עמ' 23.

